

УДК: 37.013

DOI: 10.35254/bsu/2023.65.46

Кошалиева С., Мураталиева М.
К. Карасаев атындагы БМУ**МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮ МЕКЕМЕЛЕРИНДЕ СЕРГЕК ЖАШОО
ОБРАЗЫН КАЛЫПТАНДЫРУУДА КӨЙГӨЙЛҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ ЖАНА АЛАРДЫ
ЧЕЧҮҮ ЖОЛДОРУ****Кыскача мазмуну**

Балдардын ден соолугун сактоо жана чыңдоо маселеси өтө маанилүү маселе болуп гана саналбастан, бүтүндөй өлкө үчүн өзөктүү маселелердин бири болуп саналат. «Уулдун ден соолугу улуттун ден соолугу, кыздын ден соолугу кыргыздын ден соолугу» Улуттун ден-соолугу, мамлекеттин келечеги! Өсүп келе жаткан муундун ден соолугун чыңдоо жана коргоо, билим берүү мекемелеринде сергек жашоонун баалуулуктарын калыптандыруу зарылчылыгы бир катар мамлекеттик документтерде, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим берүү стандартына көрсөтүлгөн. Ден соолукту коргоочу технологиялар – билим берүү чөйрөсүнүн жана баланын ден соолугуна таасир этүүчү жашоо шарттарынын эң маанилүү өзгөчөлүктөрү менен бирге балдардын ден соолугун коргоо жана чыңдоо боюнча иш-чаралардын системасы. Ошону менен бирге ал баланын өнүгүүсүнүн бардык этаптарында анын ден соолугун сактоого багытталган билим берүү чөйрөсүндөгү бардык факторлордун өз ара байланышын жана карым-катышын камтыган чаралардын системасы болуп саналат. Ушуга байланыштуу макалада мектепке чейинки балдардын ден соолугуна терс таасирин тийгизген негизги объективдүү жана субъективдүү факторлор бөлүп көрсөтүлөт.

Түйүндүү сөздөр: денсоолук, денсоолукту сактоо, технология, көйгөйлөр, кризис, фактор.

Кошалиева С., Мураталиева М.
БГУ им. К.Карасаева**ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ И ПУТИ ИХ
РЕШЕНИЯ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ****Аннотация**

Вопрос сохранения и укрепления здоровья детей является не только очень важным, но и одним из ключевых вопросов для всей страны. «Здоровье сына – здоровье нации, здоровье дочери – здоровье кыргызов» Здоровье нации, будущее государства! На необходимость укрепления и охраны здоровья подрастающего поколения, формирования ценностей здорового образа жизни в образовательных учреждениях указывается в ряде государственных документов, Государственном образовательном стандарте Кыргызской Республики. Здоровьесберегающие технологии – это система мер по охране и укреплению здоровья детей, учитывающая важнейшие характеристики образовательной среды и условия жизни ребенка, воздействующие на здоровье ребенка. Система мер, включающая взаимосвязь и взаимодействие всех факторов образовательной среды, направленная на сохранение здоровья ребенка на всех этапах его развития. В связи с этим выделим основные объективные и субъективные факторы, отрицательно влияющие на здоровье детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Здоровье, Здоровьесберегающие технологии, проблемы, кризис, факторы.

Koshalieva S., Muratalieva M.
BSU named after K. Karasaev

PROBLEMS OF HEALTHY LIFESTYLE FORMATION AND WAYS OF THEIR SOLUTION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract

The issue of preserving and strengthening the health of children is not only very important, but also one of the key issues for the whole country. "The health of the son is the health of the nation, the health of the daughter is the health of the Kyrgyz" The health of the nation, the future of the state! The need to strengthen and protect the health of the younger generation, the formation of healthy lifestyle values in educational institutions is indicated in a number of state documents, the State Educational Standard of the Kyrgyz Republic Health-saving technologies are a system of measures for the protection and promotion of children's health, taking into account the most important characteristics of the educational environment and the child's living conditions that affect the child's health. A system of measures that includes the relationship and interaction of all factors of the educational environment, aimed at maintaining the health of the child at all stages of his development. In this regard, we highlight the basic objective and subjective factors that negatively affect the health of preschool children.

Keywords: Health, Health-saving technologies, problems, crisis, factors.

Актуалдуулугу «Жашоодогу негизги байлык сен ээ болгон жер эмес, материалдык байлык эмес, жашоодогу негизги байлык бул ден-соолук, ал эми аны сактоо үчүн көптү билүү керек». - окумуштуу, философ, врач **Авиценна** «Баланы акылдуу жана ойлонуп иш кылганга үйрөтүү үчүн дени сак, чымыр кылуу керек» - улуу гуманист, педагог Жан-Жак Руссо.

Балдардын ден соолугун сактоо жана чыңдоо маселеси өтө маанилүү маселе болуп гана саналбастан, бүтүндөй өлкө үчүн өзөктүү маселелердин бири болуп саналат. «Уулдун ден соолугу улуттун ден соолугу, кыздын ден соолугу кыргыздын ден соолугу» Улуттун ден-соолугу, мамлекеттин келечеги! [1 б-407] Өсүп келе жаткан муундун ден соолугун чыңдоо жана коргоо, билим берүү мекемелеринде сергек жашоонун баалуулуктарын калыптандыруу зарылчылыгы бир катар мамлекеттик документтерде, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим берүү стандартына көрсөтүлгөн. БУУнун балдардын укуктары тууралуу Конвенциясына ылайык, мүчө-мамлекеттер ата-энелерге медициналыкпедагогикалык маалымат берүү маселесин чечүүнүн натыйжалуу ыкмаларын табууга милдеттенишет. Бул милдет балдардын ден соолугун коргоо жана физикалык тарбия боюнча заманбап билим берүү үй-бүлөгө тапшырылгандыгы менен шартталат.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамына жана «Мектепке чейинки билим берүү уюму жөнүндө» типтүү жобосуна (Өкмөттүн токтому менен бекитилген) ылайык, бала бакчанын педагогикалык жамаатынын ишиндеги алдыңкы багыттардын бири болуп «баланын ар тараптуу өнүгүүсүн камсыз кылуу үй-бүлө менен карымкатышта болуу» эсептелет. Баланын ден соолугу эң маанилүү интегралдык көрсөткүч болуп саналат, анткени ал физикалык мүмкүнчүлүктөрдү гана эмес, ар тараптуу өнүгүүнүн келечегин да аныктайт. [10]

Мектепке чейинки балдардын ден соолугун коргоо жана чыңдоо жаатындагы мамлекеттик саясаттын негизги компоненттери болуп балдардын организмнин функционалдык резервдерин жогорулатууга жана алар үчүн сергек жашоо образынын негиздерин калыптандырууга негизделген балдардын ден соолугун сактоонун жаңы технологияларын иштеп чыгуу саналат.

Азыркы мезгилде балдардын ден соолугун коргоо, ден соолук маданиятын калыптандыруу жана сергек жашоо образынын зарылчылыгы мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин ишинин маанилүү багыттарынын бири болуп калды. Балдарды окутуу жана өнүктүрүү процессинде бала бакча менен үйбүлөнүн күч-аракетин бириктирүү маселеси боюнча психологиялык педагогикалык адабияттарды талдоо көрсөткөндөй, акыркы он жылдыкта ата-энелерди активдүү тартууга багытталган кызматташуунун жаңы, келечектүү формалары пайда болду, мектепке чейинки мекеменин жашоосуна катышууда, көпчүлүк бала бакчаларда педагогикалык кадрлардын үй-бүлө менен иштөөсү бир гана багытта - педагогикалык пропагандада жүргүзүлүп келет.

Бул жагдай мектепке чейинки балдардын ден соолугун сактоо жана коргоо маселесине салттуу көз карашты кайра карап чыгууну талап кылат: ага байланыштуу ден соолукту коргоону эрте жашынан баштап үйрөтүү, ден соолукту сактоо жана чыңдоо боюнча активдүү позициясын калыптандыруу, ден соолук эң маанилүү баалуулуктардын бири экендигин түшүндүрүү. [5]

Бул иште негизги роль педагогго таандык. Бирок, коомдо бул көйгөйдү чечүүгө өтө чоң көңүл бурулуп жаткандыгына карабастан, акыркы он жылдыкта балдардын ден соолугунун көрсөткүчтөрүнүн төмөндөшү, балдардын ден соолугун калыптандыруу жана чыңдоо курч маселе бойдон калууда. 3-7 жаштагы балдардын 11% гана дени сак деп эсептелиши мүмкүн (2020-жылдагы Ден соолук жана туруктуу өнүгүү багытындагы максаттарга жетүү иштери боюнча баяндама). [4]

Каралып жаткан маселенин контекстинде мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин ден соолукту чыңдоо жана алдын алуу иш-чараларын уюштуруу иштери өзгөчө мааниге ээ.

Ден-соолукту сактоо билим берүү технологиясы деген эмне?

Бул түшүнүккө Н.К. Смирнов мындай аныктама берген:

“Бул окуу процессин бала менен педагогдун ден-соолугуна зыяны тийбегендей уюштуруунун формалары менен ыкмаларынын жыйындысы». [10]

Адабияттарды жана практикалык тажрыйбаларды талдоо, ден соолукту чыңдоо үчүн көбүнчө валеологиялык жана ден соолукту чыңдоочу каражаттар колдонуларын көрсөтүп турат. Көпчүлүк ден соолукту чыңдоо программаларында бала дарылоо жана алдын алуу чараларынын же билим берүүнүн объектиси катары катышат, психофизикалык ден

соолукту калыптандырууга системалуу мамиле кылуу эске алынбайт. Тарбия жана билим берүү процесси менен медициналык методдордун, технологиялардын ортосундагы начар интеграциясы көйгөйлүү бойдон калууда.

Ден соолукту чыңдоо ишмердүүлүгү сунуштаган методдор баланын организмнин жана психикасынын (оюн жана психологиялык комфорт) негизги муктаждыктарын начар ишке ашырат.

Ден соолукту коргоочу технологиялар – билим берүү чөйрөсүнүн жана баланын ден соолугуна таасир этүүчү жашоо шарттарынын эң маанилүү өзгөчөлүктөрү менен бирге балдардын ден соолугун коргоо жана чыңдоо боюнча иш-чаралардын системасы. Ошону менен бирге ал баланын өнүгүүсүнүн бардык этаптарында анын ден соолугун сактоого багытталган билим берүү чөйрөсүндөгү бардык факторлордун өз ара байланышын жана карым-катышын камтыган чаралардын системасы болуп саналат. Ушуга байланыштуу макалада мектепке чейинки балдардын ден соолугуна терс таасирин тийгизген негизги объективдүү жана субъективдүү факторлор бөлүп көрсөтүлөт. [5]

Объективдүү факторлорго төмөнкүлөр кирет:

- Экологиялык: Климаттын өзгөрүшүнө алып келген парник газдарынын чыгындары бардык балдардын жашоосуна олуттуу коркунуч туудурат;
- Күн радиациясы, ичүүчү суунун сапаты; таза сууга болгон муктаждык таза суу менен камсыз кылуу — чоң түйшүк;
- абанын температурасы, абанын нымдуулугу, айлана-чөйрөнүн булганышы, өнөр жай ишканаларына, автомобиль жолдоруна жакын жашоо;
- жогорку чыңалуу жайгашкан райондордогу темир жол;
- электромагниттик талаа, б.а. шаардын экологиялык жактан начар райондору.
- биологиялык: тукум куучулук, эненин кош бойлуулукка чейинки жана кош бойлуулук учурундагы ден соолугу;
- жаңы төрөлгөн баланын ден соолугунун абалы, пренаталдык жана постпренаталдык өнүгүүнүн өзгөчөлүктөрү, баланын жашоосунун биринчи жылдарындагы өнүгүүсү;

Баланын тамактануусу. Туура тамактанбай туруп чың ден соолукта боло албайбыз, ал эми туура тамактаныш үчүн пайдалуу жана түрдүү азыктардан турган рацион түзүп алышыбыз керек. Тузду, майды жана шекерди канчалык колдонорубузга жана тамакты канчалык өлчөмдө жеп жатканыбызга көңүл бурганыбыз маанилүү. Рационго жашылча-жемиштерди кошкуп жана тамакты түрлөө зарыл. [9] Ден соолуктун абалы көпчүлүк убакта тамактанууну туура уюштурууга көз каранды. Туура теңдештирилген тамактануу баланын организмнин жалпы туруштук берүүсүн жогорулатат.

Жакшы тамактануу - баланын жашоосунун жана өнүгүүсүнүн өзөгүн түзөт. Жакшы тамактанган балдар жакшы чоңоюшат, үйрөнүшөт, ойношот жана коомго

активдүү катышышат. Алар ошондой эле ар кандай кризиске туруктуу келишет. Ошентсе да, бүгүнкү күндө көптөгөн балдар жашоого жана өнүгүүгө зарыл болон тамакашты ала алышпайт. Бул өзгөчө жакыр жана аярлуу үйбүлөнүн балдарына тиешелүү [9].

Балдар көбүнчө зыяндуу коммерциялык маркетингге дуушар болушат, анткени алар жылына он миңдеген жарнамаларды көрүшөт, натыйжада семирүү менен өнөкөт оруну пайда кылган фаст-фуд жана таттуу суусундуктар көз карандылыкты пайда кылат. Социалдык-маданий субъективдүү факторлор:

- үй-бүлөлүк жашоонун жана тарбиянын шарттары (улуттук өзгөчөлүктөр, материалдык мүмкүнчүлүктөр, маданий деңгээл, диний салттар);
- ата-эненин балага болгон мамилеси (каалаган-каалабаган, сүйгөнсүйбөгөн);
- тарбия стили, бала чоңоюп жаткан үй-бүлөнүн салттары, энеге байлануунун тиби, үй-бүлөнүн өзгөчөлүктөрү (толук – толук эмес үй-бүлө, бакубат- бакубат эмес);
- бала бакчадагы баланын социалдык чөйрөсү (топтогу психологиялык атмосфера, бала бакчага ийгиликтүү адаптация болуу);

Ар бир бала төмөндөгү көйгөйлөрдүн жок дегенде бирине туш болот:

- 1) режимдик кыйынчылыктар (алар жүрүм-турумду, уюштурууну жөнгө салуудагы салыштырмалуу төмөн деңгээлинен турат);
- 2) коммуникативдик кыйынчылыктар (көбүнчө теңтуштары менен баарлашууда аз тажрыйбасы бар балдарда байкалат, бул класска, командага көнүү кыйынчылыгынан көрүнүп турат);
- 3) мугалим менен болгон мамиледеги көйгөйлөр;
- 4) үй-бүлөлүк чөйрөнүн өзгөрүшүнө байланыштуу көйгөйлөр [1]

Педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгү. Мектепке чейинки мекемелердин иш практикасын талдоо мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин педагогдорунун ден соолукту коргоо жаатында жетиштүү компетенттүү эместигин көрсөтүп турат.

Педагогикалык кадрларды кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу системасы калктын кошумча билим берүүгө болгон өсүп жаткан суроо-талаптарына жооп бербегендиктен, квалификацияны жогорулатуу системасы балдардын ден соолугун сактоо жаатындагы педагогдордун компетенттүүлүгүн жогорулатуу маселесин толук чече албайт («2011-2015-жылдарга билим берүүнү өнүктүрүүнүн Федералдык максаттуу программасынын концепциялары» (2011) [8].

Изилдөөлөрдө баланын ден соолугун сактоо, калыптандыруу жана өнүктүрүү концепциясын анын жашоосунун ар бир этабында кош бойлуу болгон учурдан тартып, чынжырчада: өспүрүм – бала күтүп жаткан үй-бүлө – ымыркай – мектепке чейинки убак – мектеп окуучусу (өспүрүм).

Биздин оюбузча, эң эффективдүү, жашы боюнча да, кесипкөйлүгү боюнча да

бардык звенолорду тартуу менен үзгүлтүксүз өз ара байланышта болгон мамиле болуп саналат. Бул түздөн-түз адам (бала, өспүрүм, чоң адам), үй-бүлө, ар кандай деңгээлдеги социалдык топтор - референттик топ, мектепке чейинки топ, орто билим берүү мекемесинин классы, орто кесиптик жана жогорку окуу жайындагы топ жана башка топтор.

Үй-бүлөдөгү жана башкалардын арасында жашоо образынын стереотиптери (тамактануу, дене тарбия, коркунуч факторлору, анын ичинде жаман адаттар), коллективдеги психологиялык комфорт, инсандын кесиптик жана чыгармачыл жөндөмүнүн ишке ашуусу үчүн мүмкүнчүлүктөр адамдын ден соолугунун деңгээлин аныктаган негизги факторлор болуп саналат.

Ошентип, билим берүү уюмунун ичиндеги методикалык иштердин системасы бул кемчиликтердин ордун толтура алат. Жогоруда айтылгандар мектепке чейинки билим берүү уюмунда методикалык иш процессинде мектепке чейинки билим берүү кызматкерлеринин ден соолукту сактоо компетенттүүлүгүн үзгүлтүксүз өркүндөтүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Ден соолукту сактоодогу негизги факторлор Ден соолукту сактоого ар кандай факторлор таасир этет. Мисалы: туура тамактануу, оптималдуу эмгек убактысы, тазалык, активдүү кыймылдоо, жана, жакындарды урматтоо жана сүйүү, жашоону позитивдүү кабыл алуу. Бул факторлор психикалык жана физикалык ден соолукту карылыка чейин сактоого жол ачат.

Ден соолук жашаган жерден да көз каранды Ден соолуктун чың болушу адам баласынын жашоо шартынан, жашаган жеринен, климаттан көз каранды болот. Мисалы: жашоо шарты жакшы Европа мамлекеттерин алып көрсөк, ден соолугу жакшы жана узак өмүр сүрүшөт. Анткени, Европа мамлекеттеринде экономикалык абал абдан жакшы болгондуктан элдин маанайы ачык болуп, жакшы өмүр сүрүүнүн бирден бир шарттары болуп эсептелинет. Мисал катары Кавказ элдерин алып көрсөк жашоо шарттары анча деле жакшы болбосо дагы, бул жакта жашаган элдердин ден соолугу чың жана дүйнөдө эң узак жашаган адамдар катары таанылган. Анткени, бул жактагы климат адамдын жашоосуна ылайыктуу. Кыргызстанды алып көрсөк жашоо шарты бир топ эле төмөн болгондуктан, элдин көп бөлүгү ден соолуга көп деле көңүл бурушпайт. Кыргызстандын түндүгү жашоо шартына абдан эле ылайыктуу, бирок ар кандай себептердин кесепетинен элдин ден соолугу анча деле жакшы эмес. Тоого жакын жашаган кыргыздарды деле алып көрсөк, узак жашагандар аз кездешет. Бул эмнени түшүндүрөт? Бул деген ошол кыргыздардын ден соолукту сактоого болгон мамилеси бир топ эле ылдый десек болот.

Ден соолукту сактоо – мамлекеттин, коомдун, жеке адамдын-негизги максаты болуш керек деп эсептейм. Анткени, ден соолугу жока адам бул дүйнөдө эчкимге кереги жок болуп калат. Ошондуктан келгиле баарыбыз биригип, бул күндө тартып өздөн соолугу бузгач көңүл бурабыз.

Аталган маселени чечүү жолдору боюнча сунуштар.

Балдарды коргоо жана алардын келечегин камсыз кылуу үчүн зарыл болгон эң

маанилүү чараларга төмөнкүлөр кирет:

- ✓ Ата-эне наристенин айлана-чөйрөсүн коргоп, кээ бир тыюулардан баш тартуусу керек.
- ✓ Ата-эне баланын көз карандысыздыгынын алгачкы көрүнүштөрүн туура түшүнүп, аларды колдоп, сабырдуу болушу зарыл.
- ✓ Ага чоңдордун жардамысыз эле ар кандай тапшырмаларды аткарууга мүмкүнчүлүк берүү шарт. Натыйжада балада ишенимдүүлүк жаралып, ата-эне менен баланын ортосунда ишеним пайда болот.
- ✓ Балага кысым көрсөтүп, ал каалабаган нерсени жасоого мажбурлабаш керек. Анткени ал ар кандай терс көрүнүштөргө алып келиши мүмкүн.
- ✓ Ата-эне бала менен дайыма баарлашып турушу, балага көңүл буруу ал анын сүйлөө жөндөмүнүн өнүгүшүнө түздөн-түз таасирин тийгизет.
- ✓ Ата-энелер балдар менен болгон өз ар мамиленин жаңы формаларын, ыкмаларын окуп билимин өркүндөтүп туруусу зарыл. Алсак, бала менен кантип ойноо, баарлашуу, ар тараптуу өнүктүрүү керек.
- ✓ Ошондой эле, ата-эне менен баланын үй жумуштарын чогуу аткаруусу, ишеним, достук мамилелерди өнүктүрөт [3].

Ошентип өнүктүрүү максаттарына тиешелүү бардык саясатта балдарга өзгөчө көңүл буруу керек:

- Климаттык кризиске каршы күрөшүү үчүн парник газдарынын чыгындыларын азайтуу боюнча чараларды көрүү;
- Мамлекеттик бийликтин жогорку деңгээлинде макулдашылган көп багыттагы чараларды көрүү;
- Каржылоону көбөйтүү жана балдарга байланыштуу саясий артыкчылыктарды аныктоо;
- Балдарды жана жаштарды алардын келечегин түзүүгө тартуу;
- Зыяндуу коммерциялык маркетингди чектөөгө багытталган жаңы улуттук жана эл аралык ченемдерди, анын ичинде БУУнун Балдардын укуктары боюнча Конвенциясына Факультативдик протоколун кабыл алуу;
- Балдардын ден соолугу жана бакубат жашоосу жөнүндө маалыматтарды берүүнү

жакшыртып туруу керек.

Ошентип, мектепке чейинки билим берүү мекемелерде балдардын ден соолугун коргоого комплекстүү мамилени ишке ашыруу зарыл: Физикалык, психикалык, социалдык жана адеп-ахлактык жактан.

Комплекстүү мамилени ийгиликтүү ишке ашыруунун шарттары болуп төмөнкүлөр саналат:

- мектепке чейинки билим берүү мекемесинин педагогдору үчүн ден соолукту коргоо комплексинин үч блоктук түзүмүн колдонуу;
- мектепке чейинки билим берүү мекемесинин педагогдору үчүн ден соолукту коргоо комплексинин мазмундук блогунун модулдук түзүмүн колдонуу;
- мугалимдердин ден соолугун коргоо комплексин мектепке чейинки билим берүү мекемесинин практикасына киргизүү этаптары

Ден соолук жөнүндө учкул ойлор:

“Ден соолук баары эмес, бирок ден соолук болбосо-баары бекер”- Сократ

“Акыл, ден соолук - баарынан кымбат”- П. Брегг

“Мен билген бир гана сулуулук бул - ден соолук”- Г. Гейне

Ден соолук – Алла Таала тарабынан берилген аманат. Адам баласы өзүнө ыроолонгон ден-соолук ниматына кам көрүүгө милдеттүү!

Адабияттар

1. Байгазиев С.//Педагогикалык руханият//Бишкек-2016.407бет
2. На пути к улучшению здоровья в Кыргызской Республике Доклад о ходе достижения целей в области здравоохранения и устойчивого развития в 2020 году.
3. Мещерякова Е. А. Проблемы физического воспитания дошкольников в условиях современного дошкольного образования / Е. А. Мещерякова, Н. М. Воронина. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 13.3 (117.3). — С. 60-62. — URL: <https://moluch.ru/archive/117/32422/> (дата обращения: 08.02.2023).
4. Столярова С.С., Назметдинова И.С. //Сохранение и укрепление здоровья воспитанников с туберкулезной интоксикацией //Россия, г. Астрахань.
5. <https://econf.rae.ru/article/>
6. О Концепции Федеральной целевой программы развития образования на 2011-2015 годы.

7. ЮНИСЕФ <https://www.unicef.org> (<https://www.unicef.org/>)
8. Постановление Правительства КР от 23 октября 2020 года N 742
9. Китепкана/журналдар/g201506/ден-соолукту-ыңдоо//<https://www.jw.org/ky>
10. Бала бакча//балдардын денсоолугу//<https://ilim.kg/index.php/kg/>
11. Ден соолук сактоо технологиясы <https://multiurok.ru/>